

MERE PODRŠKE RAZVOJU POLJOPRIVREDNOG ZADRUGARSTVA U REPUBLICI SRBIJI¹

Đurić Katarina²

Sažetak: Zadruge su organizacioni oblik udruživanja koji ima izuzetno dugu tradiciju, a pritom je široko rasprostranjen u svim delovima sveta i velikom broju privrednih i neprivrednih aktivnosti. Jedna od oblasti u kojima su zadruge najzastupljenije je poljoprivreda. Udruživanje u sektoru agrara donosi niz benefita poljoprivrednicima, a predstavlja i jedan od faktora koji doprinosi održivom razvoju ruralnih područja. Praksa većine razvijenih zemalja je podrška zadrugarstvu, pre svega, kroz mere agrarne politike. Cilj istraživanja je sagledavanje aktuelnog stanja i ograničenja daljem razvoju zadružnog sektora. Takođe, analizom aktuelnih mera, prevashodno finansijske podrške zadrugama, u radu se nastoji da se utvrdi u kojoj meri su postojeći mehanizmi podrške prilagođeni potrebama zadruga i na koje načine bi se pozitivni uticaj mera podrške mogao povećati. Postojanje finansijske podrške postojećim i novoformiranim zadrugama u oblasti poljoprivrede, agroturizma i zanatstva u ruralnim područjima koja se realizuje u okviru različitih razvojnih programa ocenjuje se kao pozitivan iskorak u odnosu na dosadašnju praksu u kojoj je zadružni sektor bio u velikoj meri marginalizovan. Sledeći iskustva zemalja u kojima je oblast

¹ Sredstva za realizaciju istraživanja obezbeđena su od strane Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (ugovor 451-03-68/2022-14/ 200117)

² Univerzitet Novi Sad, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, 21 000 Novi Sad, e-mail: katarina.djuric@polj.uns.ac.rs

zadrugarstva u poljoprivredi razvijena, ističe se da se jedino kroz konzistentne mere podrške i koordiniranu aktivnost svih subjekata u agrarnom sektoru može očekivati reafirmacija zadružne ideje u našoj poljoprivrednoj praksi.

Ključne reči: poljoprivreda / zadrugarstvo / agrarna politika / ruralni razvoj / Republika Srbija.

UVOD

Zadruge predstavljaju organizacije koje doprinose društveno-ekonomskom razvoju, rastu zaposlenosti, a raspodelu bogatstva čine ravnomernijom (Borzaga & Galera, 2012). Međutim, uprkos značaju koji nesumnjivo imaju, kako na globalnom, tako i na nacionalnom i lokalnom nivou, još uvek im se ne posvećuje dovoljno pažnje (Ferri, 2012). Od svog osnivanja do danas, zadruge su predstavljale način organizovanja koje, pored pozitivnih efekata u ekonomskoj sferi, ostvaruju i niz socijalnih i kulturnih benefita. Najnovija istraživanja u oblasti agrarnog i ruralnog razvoja ukazuju na to da je, pored koncepta „pametnih sela“, organizovanje i razvoj zadruga jedan od sigurnih načina osavremenjivanja ruralnih područja i poljoprivrede (Ristić i Bošković, 2020). Naravno, za ostvarivanje ovog cilja neophodna je institucionalna, tehnička i finansijska podrška države, pre svega, kroz mere agrarne politike i politike regionalnog razvoja.

Prednosti udruživanja potvrđuju iskustva, kako razvijenih, tako i zemalja u razvoju. Poljoprivredni proizvođači, organizovani u zadruge ostvaruju koristi, pre svega, prilikom kupovine inputa neophodnih za proizvodnju. Takođe, benefiti udruživanja reflektuju se i prilikom plasmana poljoprivrednih proizvoda i njihove tržišne valorizacije. Kao članovi zadruge, poljoprivrednici ostvaruju ekonomske benefite, što se pokazalo kao veoma važan faktor u postizanju održivosti malih poljoprivrednih gazdinstava. Kako bi ispoljilo sve svoje pozitivne efekte, poljoprivredno zadrugarstvo mora biti podržano adekvatnim merama agrarne politike, kao što je to slučaj u zemljama članicama Evropske unije. Na planu podrške zadrugarstvu Republika Srbija poslednjih godina takođe beleži određene pomake.

Cilj istraživanja je da se prikaže aktuelno stanje, odnosno ograničenja razvoju zadrugarstva u Republici Srbiji i daju određene smernice kako da

se delovanje postojećih limitirajućih faktora ublaži. Osnovi cilj istraživanja je analiza mera koje se na nacionalnom i pokrajinskom nivou primenjuju sa ciljem da se unapredi zadružni sektor u poljoprivredi Republike Srbije. Cilj rada je utvrđivanje stepena usklađenosti mera agrarne politike sa realnim potrebama poljoprivrednih zadruga u našoj zemlji.

ULOGA I ZNAČAJ ZADRUGARSTVA U RAZVOJU POLJOPRIVREDE I SELA

Kao i svaki proces tranzicije, odnosno prelazak sa postojećeg na novi društveno-ekonomski sistem, nastanak i razvoj kapitalizma doveo je do niza negativnih pojava. Jedna od njih bio je pad nivoa životnog standarda, odnosno pojava masovnog siromaštva većine stanovništva. Zadružni teoretičari (Avramović, 1939; Vujatović-Zakić, 2000) dovode u vezu potrebu stanovništva da redukuje siromaštvo kroz formiranje potrošačkih, kreditnih i proizvodnih zadruga. Nezavidan ekonomski položaj sitni poljoprivredni proizvođači toga doba pokušali su da unaprede osnivanjem prvih zadruga za prodaju poljoprivrednih proizvoda.

Vremenom, zadruge su menjale svoje organizacione oblike, strukturu, način upravljanja i principe, ali su i danas, kao i u vreme osnivanja ostale „način da se ostvaruje jedna vrsta zajedničkog rada na koji su upućeni svi oni koji su individualno nejak i da obave određeni posao” (Avramović, 1939).

Jednu od najpotpunijih definicija zadruge dao je Međunarodni zadružni savez, kao okvirna nadnacionalna institucija. Prema Međunarodnom zadružnom savezu, „zadruga predstavlja autonomnu asocijaciju lica dobrovoljno udruženih da bi zadovoljili svoje zajedničke ekonomske, socijalne i kulturne potrebe i želje kroz zajednički posedovano, demokratski kontrolisano preduzeće” (ICA, 1995). Osim definisanja zadruga, na tridesetom kongresu Međunarodnog zadružnog saveza u Mančesteru 1995. godine, utvrđeno je pet ključnih vrednosti na kojima počiva autentično zadrugarstvo: samopomoć, demokratija, jednakost, pravednost i solidarnost (Tortia, Valentinov & Iliopoulos, 2013). Društveno-ekonomske promene na globalnom nivou vremenom su dovele i do evolucije osnovnih zadružnih vrednosti, kojima je dodata i

samoodgovornost, koja se manifestuje u ekonomskom, socijalnom i ekološkom aspektu delovanja zadruga. Funkcionisanje zadruga u savremenim uslovima uslovljeno je poštovanjem sledećih sedam principa (ICA, 1995):

- dobrovoljno i otvoreno članstvo;
- demokratska kontrola članova;
- ekonomska participacija članova;
- autonomija i nezavisnost;
- obrazovanje, obuka i informisanje;
- međuzadružna saradnja, i
- briga za zajednicu.

Jedna od privrednih oblasti, pored bankarstva i osiguranja, u kojima su zadruge, kao oblik organizovanja i udruživanja, najzastupljenije je poljoprivreda (Broz i Švaljek, 2019). Prednosti udruživanja u poljoprivredi su brojne i raznovrsne. Osim ekonomskih koristi za poljoprivrednike, kao članove zadruge, ovaj vid udruživanja ostvaruje brojne pozitivne socijalne efekte u okviru ruralnih lokalnih zajednica. Kao najznačajniji pozitivni efekti članstva u zadruzi, sa aspekta poljoprivrednih gazdinstava, izdvajaju se (Hoken & Su, 2018):

- manji rizici prilikom istupanja na tržištu;
- jačanje konkurentnosti kroz inovacije;
- smanjenje transakcionih troškova na tržištu;
- olakšan pristup resursima, i
- bolje pregovaračke pozicije.

Zadruge predstavljaju institucije koje imaju značajnu ulogu u jačanju ekonomskog položaja poljoprivrednih proizvođača. Tu svoju ulogu realizuju, između ostalog, i kroz zajedničko istupanje poljoprivrednika u pregovaranju sa kupcima njihovih proizvoda i dobavljačima inputa (Hoken & Su, 2018). Poslednjih decenija dolazi do koncentracije subjekata na tržištu hrane, pa se uloga zadruga ogleda i u potrebi da se i poljoprivrednici u većoj meri udružuju i povezuju. Pored toga, zadruge postaju i garant kvaliteta proizvoda koji se isporučuju tržištu. Takođe, njihov značaj ogleda se u snižavanju transakcionih troškova u prodajnom odnosu između poljoprivrednika i njihovih kupaca.

Međutim, zbog svoje multidimenzionalnosti, zadruge je moguće posmatrati kao nešto više od subjekata na tržištu. Naime, osim ekonomski merljivih vrednosti, zadruge sadrže i druge, pre svega socijalne benefite (Knežević, 2021). Socijalne i ekonomske prednosti udruživanja ogledaju se i u oblasti razvoja ruralnih lokalnih zajednica (Zeuli, Freshwater, Markley & Barkley, 2004). Pre svega, zadruge mogu značajno doprineti jačanju humanog kapitala, kao primarnog razvojnog faktora. Naime, kao članovima zadruge, poljoprivrednim proizvođačima su u većoj meri dostupne informacije koje u aktuelnom, postindustrijskom periodu, predstavljaju ključni faktor napretka. Takođe, članstvo u zadrugi može doprineti i unapređenju stručnih sposobnosti i znanja proizvođača kroz organizovanje neformalnih vidova edukacije, kao što su predavanja, tribine, stručni skupovi. Osim toga, socijalni kapital, koji se unapređuje kroz udruživanje poljoprivrednika, daje nemerljivi doprinos razvoju ruralnih lokalnih zajednica. Istraživanja potvrđuju pozitivan uticaj socijalnog kapitala na smanjenje nezaposlenosti, siromaštva, socijalne isključenosti i marginalizacije pojedinih kategorija ruralne populacije (Lang & Fink, 2019).

Ruralni razvoj predstavlja koncept koji se ne bazira isključivo na sektorskom pristupu, odnosno unapređenju poljoprivredne proizvodnje, već obuhvata sve socio-ekonomske segmente života u ruralnim zajednicama. Udruživanje u savremenim uslovima postaje pokretač razvoja ruralnih područja, pre svega, posmatrano sa aspekta multifunkcionalnog razvoja i povezivanja poljoprivrede sa drugim delatnostima (Veljković, Koprivica, Milošević, Radivojević i Bročić, 2020). Razvoj zadruga u tzv. postfarmerskom sektoru, odnosno oblasti prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda ili sektoru usluga, kao što je, na primer, ruralni turizam, ostvaruje direktan pozitivan uticaj na ostvarivanje jednog od ključnih ciljeva politike ruralnog razvoja, a to je diverzifikacija ruralne ekonomije. Na taj način, ruralno stanovništvo dobija mogućnost za ostvarivanje stabilnijih prihoda i unapređenje sopstvenog životnog standarda. Takođe, ne bi trebalo zanemariti pozitivan doprinos koji mogu ostvariti neproizvodne zadruge, naročito na položaj pojedinih marginalizovanih grupa u okviru ruralne populacije, kao što su žene i mladi (Zakić, Nikolić i Kovačević, 2018).

Organizovanjem u zadruge, stanovnicima ruralnih područja znatno se poboljšavaju pozicije prilikom pregovaranja na tržištu, a tu snagu

zajedničkog istupanja mogu iskoristiti i za ostvarivanje uticaja na lokalnom nivou u donošenju strateških razvojnih odluka. Participacija članova zadruga u radu lokalnih institucija trebalo bi da doprinese unapređenju ne samo položaja pojedinca, već i dobrobiti čitave zajedice.

ISTORIJAT I AKTUELNO STANJE POLJOPRIVREDNOG ZADRUGARSTVA U REPUBLICI SRBIJI

Formiranje prvih poljoprivrednih zadruga u Republici Srbiji vezuju se za period XIX veka. Prelazak sa prirodne privrede na robno-novčani sistem uslovio je promene u strukturi privrede, a promenama je bio obuhvaćen i agrarni sektor.

Prva kreditna zemljoradnička zadruga na području Centralne Srbije osnovana je u selu Vranovu u Smederevskom okrugu 1894. godine (Vujatović-Zakić, 2000). Ova kreditna zadruga osnovana je od strane Mihaila Avramovića, a po principima na kojima je zasnivala svoj rad spadala je u red zadruga Rajfaznenovog tipa. Na teritoriji AP Vojvodine prva zadruga osnovana je u Bačkom Petrovcu 1846. godine. Prema svojim obeležjima ova zadruga, nazvana „Gazdovsky Spolok“, bila je netipična kreditna zadruga, čiji je motiv bio udruživanje novčanih sredstava u cilju samopomoći članova (Zakić i Nikolić, 2018). Zadružni pokret u Srbiji do Drugog svetskog rata bio je jedan od najrazvijenijih i najnaprednijih zadružnih pokreta u Evropi i svetu (Mitrović, Mitrović i Mitrović, 2021).

Iako su osnovane i uspešno funkcionisale po međunarodno uspostavljenim principima i vrednostima, poljoprivredne zadruge u Srbiji su u periodu posle Drugog svetskog rata doživele drastične promene. Uspostavljanje planskog privrednog sistema, odnosno socijalističke privrede, u kojoj je privredni razvoj bio zasnovan na modelu industrijalizacije, neminovno je doveo do značajnog pogoršavanja položaja agrarnog sektora, što se odrazilo i na poljoprivredne zadruge. Usvajanje sovjetskog modela udruživanja u kolhoze uslovio je formiranje seljačkih radnih zadruga pedesetih godina XX veka na području Republike Srbije. Umesto dobrovoljnog, članstvo u ovim zadrugama postalo je obavezno i prinudno. Očigledan neuspeh ovakvog oblika udruživanja doveo je do napuštanja tog sistema i

uvođenja opštih zemljoradničkih zadruga u kojima je poštovan osnovni zadružni princip dobrovoljnog članstva. Međutim, međunarodno priznati zadružni principi, kao što je demokratsko upravljanje i nezavisnost, ni u ovom tipu poljoprivrednih zadruga nisu bili primenjivani. Dodatno urušavanje zadružnog sektora desilo se 1953. godine, zakonskim izmenama kojima je zadružna svojina preimenovana u društvenu svojinu (Mitrović i sar., 2021).

Transformacija privrede i društva, koja je počela devedesetih godina XX veka, uslovila je nove izazove za sektor poljoprivrednog zadrugarstva. Naime, u uslovima prelaska sa planske na tržišnu privredu funkcionisanje zadruga bilo je ograničeno brojnim nepovoljnim ekonomskim i političkim faktorima. Promenjivo, zahtevno i dinamično tržište uslovalo je potrebu prilagođavanja poljoprivrednih zadruga novim uslovima poslovanja (Bracanović, Petrović, Grozdanić i Borak, 2019).

Kao ključni problem u ovom periodu ističe se (Simonović i Cvijanović, 2008) odstupanje od zadružnih pravila prema kojima zadrugom upravljaju njeni članovi u procesu demokratskog donošenja odluka. Umesto toga, poslovne odluke donosili su zaposleni u zadrugama, umesto njenih članova – poljoprivrednih proizvođača. Pitanje koje ograničava funkcionisanje i razvoj zadruga je pitanje svojine nad poljoprivrednim zemljištem. Naime, primenom različitih zakonskih rešenja, zadruge su izgubile značajne zemljišne površine, čime je njihov materijalni položaj dodatno otežan (Simonović i Cvijanović, 2008).

Na teritoriji Republike Srbije registrovano je 4.500 zadruga, od čega je 2.500 aktivnih. Najveće učešće u ukupnom broju aktivnih zadruga su zemljoradničke, odnosno zadruge koje posluju u sektoru poljoprivrede. Poljoprivredno zadrugarstvo realizuje se kroz rad 2.000 zadruga, sa 35.000 zadrugara i preko 100.000 kooperanata (Mitrović i sar., 2021). Prema istraživanjima (Janković i sar., 2010), poljoprivredne zadruge na teritoriji Republike Srbije imaju znatno veći broj kooperanata u odnosu na broj zadrugara. Istraživanja upućuju na zaključak da većina poljoprivrednika (54% anketiranih) nisu upoznati sa međunarodnim zadružnim principima, niti su im poznate sve prednosti udruživanja.

Istraživanja sprovedena među poljoprivrednicima, kao glavne razloge nedovoljne razvijenosti zadružnog sektora u oblasti poljoprivrede navode sledeće (Paraušić, 2018):

- nedostatak interesa, neuviđanje koristi, potreba i prednosti udruživanja od strane poljoprivrednika;
- razlike u nivou ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstava i poteškoće u pronalaženju zajedničkih interesa;
- strah od prevare i iskorišćavanja, kao i
- nedostatak poverenja.

Broj zaposlenih u poljoprivrednim zadrugama beleži trend opadanja prouzrokovan reorganizacijom. Procesu redukcije broja zaposlenih i broja zadruga doprineli su i usvajanje i primena Zakona o poljoprivrednom zemljištu, na osnovu kojeg je određeni broj zadruga izgubio pravo na korišćenje državnog poljoprivrednog zemljišta (Nestorov, Avsec i Lovre, 2016). Kada je u pitanju humani resurs poljoprivrednih zadruga u našoj zemlji, ne treba zanemariti ni činjenicu o nepovoljnoj kvalifikacionoj, odnosno obrazovnoj strukturi zaposlenih. U cilju unapređenja rada zadruga, poima se kao neophodno angažovanje visokokvalifikovanih stručnjaka iz oblasti poljoprivrede, ekonomije i prava.

Danas je funkcionisanje zadruga u Republici Srbiji institucionalno regulisano Zakonom o zadrugama, koji je usvojen 2015. godine. Ovim zakonskim aktom uređena su sva relevantna pitanja od značaja za osnivanje, rad i unapređenje zadruga (SG RS, 112/2015). Zakonom su definisani i oblici zadruga koji se mogu osnivati u Republici Srbiji. Takođe, Zakon određuje i vrstu poslova koje poljoprivredna zadruga može da obavlja.

Usvajanje i primena zakonske regulative, uz koordinaciju zadružnih saveza na Republičkom i Pokrajinskom nivou, kao i aktivna saradnja sa ostalim relevantnim subjektima iz oblasti agrara trebalo bi da doprinese rešavanju svojinskih, organizacionih, upravljačkih i ostalih problema koja stoje na putu reafirmacije zadružnih ideja u agrarnom sektoru Republike Srbije.

MERE PODRŠKE RAZVOJU POLJOPRIVREDNIH ZADRUGA

Dugi niz godina nisu postojale mere za unapređenje poljoprivrednog zadrugarstva u našoj zemlji. Kada je u pitanju finansiranje njihovog rada, zadruge su često bile i u podređenom položaju u odnosu na druga fizička i pravna lica u oblasti poljoprivrede (Nestorov i sar., 2016). Donošenje

Zakona o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju 2013. godine počeo je period obezbeđivanja bespovratnih sredstava, jeftinijih kredita i drugih povoljnosti u finansiranju poslovanja poljoprivrednih zadruga (SG RS, 10/2013). Polazeći od brojnih prednosti udruživanja u poljoprivredi, kao i činjenice da je Republika Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji u obavezi da uspostavi proizvođačke grupe i organizacije poljoprivrednih proizvođača, potrebno je odgovarajućim merama državne politike i politike ruralnog razvoja jedinica lokalne samouprave podstaći razvoj udruživanja poljoprivrednika (Paraušić, 2018). Pritom, u cilju sprečavanja zloupotreba, preporučuje se primena odgovarajućeg sistema kontrole i revizije, bez obzira da li se radilo o postojećim ili merama podrške zadrugama koje će svoju primenu naći u budućnosti (Zakić i sar., 2018).

Podrška razvoju poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srbiji neophodna je iz više razloga. Pre svega, prema zvaničnim podacima prikupljenim u okviru Popisa poljoprivrede iz 2012. godine prosečna veličina poljoprivrednog gazdinstva u našoj zemlji je 4,55 ha (Ševarlić, 2015). Nepovoljna posedovna struktura odražava se, pored ostalog, i na nizak nivo cenovne konkurentnosti najvećeg broja poljoprivrednih proizvođača. Udruživanje poljoprivrednika prema aktuelnim međunarodnim zadružnim principima, trebalo bi da unapredi ekonomski položaj malih poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji.

Takođe, s obzirom da kooperative imaju posebno mesto i ulogu u promovisanju održivog razvoja ruralnih područja (Zakić i Zakić, 2019; Mitrović i sar., 2021), podrška ovom vidu udruživanja smatra se, ne samo opravdanom, već i neophodnom. Negativni efekti procesa deagrarizacije i nepovoljna demografska struktura u ruralnim područjima Srbije mogli bi se ublažiti i delimično rešiti i kroz proces organizovanja zadruga u oblasti proizvodnje i prometa poljoprivrednih proizvoda. Uz to, podrška bi trebalo da se realizuje kroz mere ekonomskog i finansijskog karaktera, ali i tehničku i logističku podršku. Jedan od vidova podrške poljoprivrednom zadrugarstvu, koji je našao svoju uspešnu primenu u pojedinim zemljama Evropske unije su i posebne mere u oblasti fiskalne politike, oličene u obliku poreskih olakšica (Bezus & Bilothach, 2018).

Stepen razvijenosti zadruga u određenoj zemlji, pa samim tim i njihovo tržišno učešće, određeno je i društveno-istorijskim faktorima. Naime,

istraživanja pokazuju da istorijska negativna iskustva na području zemalja centralne i istočne Evrope utiču na niži stepen poverenja poljoprivrednika u zadruge i manju motivaciju da pristupe zadrugama (Lissowska, 2012). Istraživanja potvrđuju ovu tezu i kada je u pitanju Republika Srbija, kao jedna od bivših socijalističkih zemalja. Naime, loša iskustva poljoprivrednika odražavaju se na to da je i danas stepen motivisanosti i poverenja u zadruge na izrazito niskom nivou. Adekvatna finansijska podrška, koja bi rezultirala pozitivnim efektima u oblasti udruživanja trebalo bi da doprinese redukciji nepoverenja poljoprivrednih proizvođača u zadruge.

Od 2017. godine, kada je u Republici Srbiji pokrenuta akcija „500 zadruga za 500 sela”, počinje da se realizuje finansijska podrška obnovi i razvoju poljoprivrednog zadrugarstva. Kroz direktne investicije i bespovratna sredstva podrške za oživljavanje zadrugarstva tokom 2017. godine realizovano je 200.000.000 dinara, a u 2018. godini 825.000.000 dinara (Mitrović i sar., 2021).

Tokom 2019. godine u okviru „Programa podrške sprovođenju mera ravnomernog regionalnog razvoja kroz učešće države u ekonomsko-finansijskim podsticajima za zemljoradničke i poljoprivredne zadruge” realizovana je podrška zadrugama u sektoru (SG RS, 2018). U okviru ovog programa definisani su i specifični ciljevi koji se odnose na osnivanje novih ili oživljavanje postojećih zadruga, unapređenje primarne proizvodnje kao sirovinske baze, inovacije i primena tehničko-tehnološkog napretka u oblasti zadrugarstva, kao i podsticanje horizontalne povezanosti i saradnje među zadrugama u oblasti agrara (MBPRR RS, 2019).

Ministarstvo za brigu o selu Republike Srbije realizuje podršku razvoju zadrugarstva u okviru programa pod nazivom „Program podrške razvoju zadrugarstva dodelom bespovratnih sredstava za unapređenje poslovanja i tehnološki razvoj zadrugarstva na čitavoj teritoriji Republike Srbije”. Ovaj program donet je u saglasnosti sa Zakonom o budžetu Republike Srbije za 2021. godinu (SG RS, 149/2020), Zakonom o zadrugama (SG RS, 112/2015) i Zakonom o ministarstvima (SG RS, 128/2020). Program je osmišljen tako da obezbedi podršku zadrugama i omogućiti realizaciju sledećih ciljeva (MBS RS, 2021):

- unapređenje poslovanja zadruga u oblasti poljoprivrede, seoskog turizma i zanatstva;
- povećanje broja zadruga;
- razvoj zadružnog sistema i povećanje konkurentnosti;
- stvaranje mogućnosti da zadruga svojim poslovanjem doprinese održivom razvoju lokalnih zajednica.

Podsticaji se realizuju kroz obezbeđivanje finansijske podrške za nekoliko tipova zadruga: stare zemljoradničke i poljoprivredne zadruge, novoformirane zemljoradničke i poljoprivredne zadruge, turističke, zanatske i socijalne zadruge. Svrstavanje zadruga u kategoriju stare ili novoformirane, vrši se u zavisnosti od vremena kada su stekle svojstvo pravnog lica, odnosno kada su upisane u Agenciju za privredne registre (Ministarstvo za brigu o selu, 2021).

Tabela 1. *Finansijski okvir podrške zadrugama u Republici Srbiji za 2021. godinu*

Tip zadruge	Maksimalan iznos bespovratnih sredstava (u dinarima)
Novoformirane zemljoradničke i poljoprivredne zadruge	7.500.000
Stare zemljoradničke i poljoprivredne zadruge	15.000.000
Turističke, zanatske i socijalne zadruge	7.500.000

Izvor: MBS RS, 2021.

Na nivou AP Vojvodine se u prethodnoj godini takođe realizovao program podrške zadrugama u okviru Pokrajinskog sekretarijata za regionalni razvoj, međunarodnu saradnju i lokalnu samoupravu. Iz budžeta AP Vojvodine za 2020. godinu izdvojena su sredstva namenjena podršci zadrugama. Bespovratna sredstva namenjena su kupovini opreme i sistema za preciznu poljoprivredu, kao i opreme za prerađivačke kapacitete. Cilj konkursa bio je unapređenje proizvodnih procesa, kao i podizanje nivoa efikasnosti i konkurentnosti zadruga (Sl. list APV, 54/2019).

ZAKLJUČAK

Zadruge predstavljaju oblik organizacija koji omogućava pojedincima da dobrovoljnim udruživanjem ostvare svoje potrebe u ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj sferi. U savremenim uslovima zadruge svoju misiju ostvaruju uz poštovanje sledećih principa: otvoreno i dobrovoljno članstvo, ekonomska participacija, autonomija i nezavisnost u radu, obrazovanje, obuka i informisanje, međuzadružna saradnja i briga za zajednicu.

Poljoprivreda je, pored bankarstva i osiguranja, jedan od sektora u kojima je ovaj oblik udruživanja najzastupljeniji. Organizovanjem u zadruge, poljoprivrednici, odnosno ruralna populacija, ostvaruje niz ekonomskih, socijalnih i kulturnih pozitivnih efekata. Navedeni pozitivni efekti nisu ograničeni samo na nivou pojedinačnih nosilaca poljoprivredne proizvodnje, već se reflektuju na sveobuhvatni održivi razvoj ruralnih područja. Zbog svega navedenog, mere ekonomske, finansijske, institucionalne i tehničke podrške zadružnom sektoru poimaju se kao jedno od najznačajnijih faktora agrarnog i ruralnog razvoja.

Na području Republike Srbije poljoprivredno zadrugarstvo počelo je da se razvija u XIX veku. Tokom više od vek i po postojanja poljoprivredne zadruge su se u našoj zemlji suočile sa većim brojem promena i izazova. U aktuelnim uslovima, kao najznačajnije prepreke opstanku i razvoju zadruga u poljoprivrednom sektoru izdvajaju se: nepoštovanje međunarodno usvojenih zadružnih principa, nepovoljna kvalifikaciona struktura zaposlenih u zadružnom sektoru, nedovoljna motivisanost poljoprivrednika za udruživanje, kao i nedostatak poverenja u zadruge. Pritom, još nerešeno pitanje zadružne imovine, odnosno restitucija poljoprivrednog zemljišta, organizacioni i upravljački problemi dodatno otežavaju rad postojećih i motivaciju za formiranjem novih zadruga.

Prevazilaženje navedenih ograničenja moguće je ostvariti zajedničkom koordinisanom akcijom svih aktera u poljoprivrednom sektoru, od naučno-istraživačkih i savetodavnih institucija, preko resornih ministarstava do nosilaca poljoprivredne proizvodnje. Mere podrške poljoprivrednim zadrugama, koje se aktivno sprovode od 2017. godine predstavljaju značajan iskorak u odnosu na višedecenijsku praksu zanemarivanja zadružnog sektora. Međutim, da bi se ostvarili ciljevi i

poljoprivredno zadrugarstvo afirmisalo na pravi način neophodno je da mere podrške budu primenjene kontinuirano u dugoročnom periodu. Formiranje Ministarstva za selo, u čijem se resoru nalazi pitanje poljoprivrednog zadrugarstva može se oceniti kao pozitivan napredak i jačanje institucionalnog okvira zadrugarstva u Republici Srbiji.

Savremeno zadrugarstvo, međutim, ne počiva isključivo na udruživanju pojedinačnih poljoprivrednih gazdinstava. Iskustva razvijenih zemalja potvrđuju da se udruživanje u poljoprivredi sve više ostvaruje u sektoru prometa i usluga, uz tradicionalno prisustvo zadruga u sektoru proizvodnje. Ukoliko mere podrške poljoprivrednom zadrugarstvu u Republici Srbiji postanu konzistentne i usmerene na eliminisanje postojećih razvojnih ograničenja, trebalo bi očekivati da će u, ne tako dalekoj budućnosti, smernice razvoja zadrugarstva u našoj zemlji pratiti iskustva zemalja Evropske unije čiji se zadružni sektor danas zasniva na intenzivnom procesu horizontalne i vertikalne integracije i rezultira sve većim učešćem u prometu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

LITERATURA

1. Avramović, M. (1939). *Sadašnjica zadrugarstva*, Beograd
2. Bezus, R., & Bilotkach, I. (2018). Development of organic farmer's cooperatives: The USA, The EU, and Ukraine, *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (2), 24-31, DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-24-31>
3. Borzaga, C., & Galera, G. (2012). *Promoting the understanding of cooperatives for a better world*, Euricse's contribution to the International Year of Cooperatives – Conference report, 14-15 March, 2012, Venice, Italy
4. Bracanović, Z., Petrović, V., Grozdanić, B., Borak, Đ. (2019). Osnivanje poljoprivrednih zadruga i njihov značaj za privredu Republike Srbije, *Poljoprivredna tehnika*, XLIV (1), 31-44.
5. Broz, T., Švaljek, S. (2019). Mikrokozmos zadružnog gospodarstva: gdje i kako posluju hrvatske zadruge? *Sociologija i prostor*, 57(2019), 214(2), 107-138.
6. Hoken, H., & Su, Q. (2018). Measuring the Effect of Agricultural Cooperatives on Household Income: Case Study of a Rice Producing

- Cooperative in China, *Forthcoming in Agribusiness*, DOI:<https://doi.org/10.1002/agr.21554>
7. Kabinet ministarstva bez portfelja zadužen za regionalni razvoj i koordinaciju rada javnih preduzeća Republike Srbije (2019). *Program podrške sprovođenju mera ravnomernog regionalnog razvoja kroz učešće države u ekonomsko-finansijskim podsticajima za zemljoradničke i poljoprivredne zadruge*, Javni konkurs, <https://mbpr.gov.rs>
 8. Knežević, M. (2021). Zadruga u savremenom privrednom okruženju, *Naučne publikacije državnog univerziteta u Novom Pazaru, Serija B: Društvene & Humanističke nauke*, 4 (1), 53-63.
 9. Lang, R., & Fink, M. (2019). Rural social entrepreneurship: The role of social capital within and across institutional levels, *Journal of Rural Studies*, 70, 155-168.
 10. Lissowska, M. (2012). *The deficit of cooperative attitudes and trust in post-transition economies*. Paper presented at the 16th Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics, California, June 14-16, 2012. <http://papers.isnie.org/paper/626.html>
 11. Ministarstvo za brigu o selu Republike Srbije (2021). *Program podrške razvoju zadrugarstva dodelom bespovratnih sredstava za unapređenje poslovanja i tehnološki razvoj zadruga na čitavoj teritoriji Republike Srbije*, Javni konkurs, <https://mbs.gov.rs>
 12. Mitrović, S., Mitrović, A., Mitrović, Lj. (2021). Zadrugarstvo kao nova paradigma održivog razvoja ruralnih područja u Srbiji, *Ecologica*, 28 (101), 82-90, <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.101.13>
 13. Nestorov, J., Avsec, F., Lovre, K. (2016). *170 godina zadrugarstva u Vojvodini, monografija*, Novi Sad, Zadrugni savez Vojvodine.
 14. Paraušić, V. (2018). Značaj i uloga udruženja poljoprivrednika u Srbiji, *Agroekonomika*, 47 (80), 43-51.
 15. Ristić, L., Bošković, N. (2020). Pametna sela u funkciji demografske obnove ruralnih područja, *Naučne publikacije državnog univerziteta u Novom Pazaru, Serija B: Društvene i humanističke nauke*, 3 (1), 33-45.
 16. Simonović, Z., Cvijanović, D. (2008). Neki aktuelni problemi zadrugarstva Srbije u tranzicionim kretanjima, *Ekonomika*, 54 (1-2), 131-138.

17. Službeni Glasnik Republike Srbije (2013). *Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju*, SG RS 10/2013, 112/2014, 103/2014, 101/2016
18. Službeni Glasnik Republike Srbije (2015). *Zakon o zadrugama*, SG RS, br. 112/2015
19. Službeni Glasnik Republike Srbije (2018). *Zakon o budžetu Republike Srbije za 2019. godinu*, SG RS, br. 96/2018
20. Službeni list AP Vojvodine (2019). *Pokrajinska skupštinska odluka o budžetu AP Vojvodine za 2020. godinu*, Sl. list APV, br. 54/2019
21. Službeni Glasnik Republike Srbije (2020). *Zakon o budžetu Republike Srbije za 2021. godinu*, SG RS, br. 149/2020
22. Službeni Glasnik Republike Srbije (2020a). *Zakon o ministarstvima Republike Srbije*, SG RS, br. 128/2020
23. Ševarlić, M. (2015). *Poljoprivredno zemljište*, Beograd, Republički zavod za statistiku.
24. Tortia, E., Valentinov, V., & Iliopoulos, C. (2013). Agricultural cooperatives, *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 2 (1), 23-36.
25. The International Cooperative Alliance (1995). *Statement on the Cooperative Identity*, Brussels, Belgium , No. 5-6/1995.
26. Veljković, B., Koprivica, R., Milošević, T., Radivojević, D., Bročić, Z. (2020). Udruživanje u funkciji održivog ruralnog razvoja, *Agroekonomika*, 48 (86), 1-12.
27. Vujatović-Zakić, Z. (2000). *Koop menadžment – osnovni zadružni principi i savremena praksa*, Beograd, Dunav grupa – Dunav Preving.
28. Zakić, V., Nikolić, M. (2018). Finansijska podrška države zadrugama u Srbiji, *Škola biznisa*, 1, 158-174.
29. Zakić, V., Nikolić, M., Kovačević, V. (2018). International experiences in cooperative audit and lessons for Serbia, *Economics of Agriculture*, 65 (3), 1111-1122.
30. Zakić, Z., Zakić, V. (2019). Zadrugarstvo kao realni promoter održivog razvoja ruralnih područja u Srbiji, *Ekonomski vidici*, XXIV (1-2), 17-28.
31. Zeuli, K., Freshwater, D., Markley, D., & Barkley, D. (2004). Cooperatives in Rural Community Development: A New Framework for Analysis, *Journal of the Community Development Society*, 35 (2), 17-35, doi:10.1080/15575330409490130

MEASURES OF SUPPORT TO THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Đurić Katarina

Abstract: *Cooperatives are an organizational form of association that has an extremely long tradition, and at the same time it is widespread in all parts of the world and in a large number of economic and non-economic activities. One of the areas in which cooperatives are most represented is agriculture. Association in the agricultural sector brings a number of benefits to farmers, and is one of the factors that contributes to the sustainable development of rural areas. The practice of most developed countries is to support cooperatives, primarily through agricultural policy measures. The aim of the research is to analyze the current situation and limitations on the further development of the cooperative sector. Also, by analyzing current measures, primarily financial support to cooperatives, the authors try to determine the extent to which the existing support mechanisms are adapted to the needs of cooperatives and in what ways could the positive impact of support measures be increased. The existence of financial support to the existing and newly formed cooperatives in the field of agriculture, agritourism and crafts in rural areas, which is achieved in the form of various development programs, is assessed as a positive step compared to the previous practice in which the cooperative sector was largely marginalized. Following the experiences of countries with developed agricultural cooperatives, the authors point out that only through consistent support measures and coordinated work of all entities in the agricultural sector can we expect the reaffirmation of the concept of cooperatives in agricultural practice.*

Key words: *agriculture / cooperatives / agricultural policy / rural development / Republic of Serbia*